

การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดี
ชุมชนผลิตเครื่องปั้นดินเผาลุ่มทะเลสาบสงขลา
เพื่อพัฒนาสู่การยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนให้สอดคล้อง
กับบริบททางเศรษฐกิจสังคมในโลกปัจจุบัน
Historical and Archaeological Study of
the Songkhla Lake Pottery Production Community
to upgrade Community Products that
Are Consistent with the Current Economic
and Social Contexts

เขมิกา หวังสุข (Khemika Wangsook)¹

วิเชษฐ์ จันทร์คงหอม (Wichet Chankhonghom)²

Received: April 11, 2022

Revised: August 11, 2022

Accepted: August 16, 2022

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์การวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดีชุมชน
ผลิตเครื่องปั้นดินเผาลุ่มทะเลสาบสงขลาเพื่อพัฒนาสู่การยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนให้

---

¹ สาขาวิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

Social Sciences Program, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Thaksin University

² หลักสูตรศิลปการออกแบบ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

Fine and Applied Arts Program in Design, Faculty of Fine and Applied Arts,
Thaksin University

สอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจสังคมในโลกปัจจุบันเพื่อศึกษาและประยุกต์ความรู้ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบริเวณชุมชนคลองปะโอ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา งานวิจัยนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพผลการศึกษาพบว่า คลองปะโอเป็นเส้นทางเดินเรือออกทะเลสาบสงขลาสู่อ่าวไทยนับแต่อดีต พื้นที่ริมคลองเป็นแหล่งเตาเผาโบราณความโดดเด่นเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดีของพื้นที่สามารถนำมาสร้างคุณค่าและมูลค่าให้กับชุมชนริมคลองปะโอได้ โดยเฉพาะการประยุกต์ความรู้เพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาให้โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์และโบราณคดี, เครื่องปั้นดินเผา, การยกระดับผลิตภัณฑ์, ทะเลสาบสงขลา

Abstract

This qualitative study aimed at acquiring and applying historical and archaeological knowledge of the Pa-O canal area, Singhanakhon District, Songkhla Province, in order to upgrade the community's pottery products. The results of the study revealed that the Pa-O canal has been a waterway connecting Songkhla Lake with the Gulf of Thailand to this day. The area along the canal is a site of ancient kilns. The historical and archaeological significance of the area could be highlighted in order to create the uniqueness of pottery products, and so it could heighten the cultural and economic values of the community along the Pa-O canal.

Keywords: Historical and Archaeological, Pottery Production, Product Upgrade, Songkhla Lake

บทนำ

บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา จังหวัดสงขลา นับเป็นอีกพื้นที่ซึ่งมีความโดดเด่นในเรื่องผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาโดยเฉพาะบริเวณริมคลองปะโอที่เชื่อมสู่ทะเลอ่าวไทยจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี พบว่า บริเวณคลองปะโอที่เชื่อมต่อมายังคลองสหิหมื่อนั้นมีร่องรอยของเตาเผาและผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาจำนวนมาก

อีกทั้งร่องรอยเดิมของชุมชนโบราณที่อยู่ริมคลองยังแสดงถึงการติดต่อค้าขายกับโลกภายนอกโดยเฉพาะอินเดียมาอย่างยาวนาน พื้นที่นี้จึงมีความเป็นมาในเชิงอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาค่อนข้างชัดเจน จากอดีตมาถึงปัจจุบันบริเวณชุมชนริมคลองปะโอก็เป็นที่รู้จักกันว่าเป็นพื้นที่การศึกษาของนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีและสาขาที่เกี่ยวข้องอีกมากมาย อีกทั้งเป็นพื้นที่สำคัญในเชิงวัฒนธรรมซึ่งกำลังถูกพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว หน่วยงานในท้องถิ่นมีความพยายามที่จะพัฒนาพื้นที่เพื่อรองรับการขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชน ในช่วงที่ผ่านมาสถานการณ์การระบาดของไวรัสโควิด-19 ได้ส่งผลกระทบอย่างมาก ท้องถิ่นและชุมชนจึงได้ปรับตัวสู่รูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจใหม่โดยคำนึงถึงการบริโภค การลงทุน และการปรับรูปแบบผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจประเทศและความพลิกผันในสถานการณ์โลก เพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีความน่าสนใจด้วยการสร้างอัตลักษณ์และมีเรื่องราวความเป็นมาเพื่อเป็นจุดขาย วัตถุประสงค์ในการศึกษารังนี้คือ มุ่งหาแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนปะโอโดยอาศัยความโดดเด่นเชิงอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาของพื้นที่ บนพื้นฐานของการตั้งคำถามว่า จะมีวิธีการยกระดับผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาชุมชนอย่างไร โดยการประยุกต์ความรู้ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ผลการศึกษาที่ได้จะเป็นแนวทางสำคัญต่อยอดในการยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มีคุณค่าและมูลค่าต่อไป

นิยามศัพท์

- **การยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน** หมายถึง การสร้างและหรือพัฒนาผลิตภัณฑ์ของชุมชนท้องถิ่นให้มีคุณภาพดีขึ้นผ่านกระบวนการวิจัยหรือกระบวนการบริการวิชาการซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีต่อชุมชนและท้องถิ่น

- **ผลิตภัณฑ์ชุมชน** หมายถึง สินค้าที่ดำเนินการโดยชาวบ้านในชุมชนด้วยการนำทรัพยากรท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนมาผลิตหรือนำมาแปรรูป สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของอัตลักษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เพื่อสร้างรายได้ให้กับตนเอง ผลิตภัณฑ์ชุมชนจึงเป็นสินค้าที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการผลิต อีกทั้งเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ใช้วัสดุธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาพัฒนา ส่วนใหญ่เป็นงานที่ทำด้วยมือ (hand made) และผู้ผลิตชุมชนมีความเชี่ยวชาญ

เฉพาะในการผลิตสินค้า นอกจากนี้ ผลลัพธ์ชุมชนยังมีความหลากหลายสามารถตอบสนองลูกค้าได้หลายระดับ

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัยและสรุปได้เป็น 4 ประเด็น ดังนี้

แนวคิดประวัติศาสตร์และโบราณคดีเพื่อการพัฒนา

ประวัติศาสตร์เพื่อการพัฒนาเป็นแนวทางการปลูกฝัง ส่งเสริม และสนับสนุนให้ประชาชนในท้องถิ่นให้เห็นคุณค่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและพัฒนาท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม ประวัติศาสตร์เพื่อการพัฒนาอาจทำได้หลายแนวทาง เช่น การสร้างความรู้สึกรักในเรื่องราวความภาคภูมิใจต่อประเทศไทยและความภาคภูมิใจที่ตนเองและบรรพบุรุษได้เข้ามาอาศัยในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศไทย ความรู้สึกเช่นนี้จะนำไปสู่ความสำนึกรับผิดชอบต่อทรัพยากรชุมชนในด้านต่าง ๆ และนำไปสู่แนวคิดที่ว่า การพัฒนาย่อมมีเงื่อนไขและปัจจัยหลายอย่างมารองรับซึ่งเรื่องราวของประวัติศาสตร์เป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งในกระบวนการพัฒนาดังกล่าว ส่วนแนวทางการนำองค์ความรู้ของประวัติศาสตร์มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาจะเน้นการนำเรื่องราวอดีตที่สำคัญมาพัฒนาโดยพยายามทำให้สอดคล้องกับพื้นฐานด้านต่าง ๆ ของชุมชน โดยยึดหลักที่ว่า ความเข้าใจต่อชุมชนด้วยมิติทางประวัติศาสตร์จะทำให้ให้ชุมชนเติบโตขึ้นอย่างมีจิตวิญญาณจนนำไปสู่การสร้างสำนึกความภาคภูมิใจในพื้นที่และทรัพยากรต่าง ๆ และสามารถพัฒนาไปสู่การสร้างคุณค่าและมูลค่า เช่น การเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ขึ้นชื่อ การเป็นแหล่งผลิตสินค้าชุมชน เป็นต้น ส่วนการประยุกต์ใช้กับการยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนนั้นก็อาจทำได้โดยนำสาระของประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องมาเป็นแรงผลักดันหรือพลังสำคัญในการพัฒนาและยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน ชุมชน และท้องถิ่น โดยการนำเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องมาเชื่อมโยงเพื่อสร้างคุณค่าและมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ของชุมชนให้โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของตนเองเพื่อสร้างประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนในมิติต่าง ๆ (อติศร ศักดิ์สูง, 2554)

ส่วนโบราณคดีเพื่อการพัฒนาจะเน้นกระบวนการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีที่ยังคงใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน โดยเป็นการจัดการโดยมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของผู้คนจากภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมทั้งจากภาครัฐ นักวิชาการ ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น และ

ผู้คนที่อยู่นอกวงวิชาการโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ซึ่งเรียกแบบแผนวิธีนี้ว่า “โบราณคดีชุมชน” แนวทางการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีเพื่อพัฒนาชุมชน จะเน้นการให้ความสำคัญกับการจัดการโดยชาวบ้าน มีการปรับเปลี่ยนทัศนคติและวิธีการดำเนินงานที่มีการยอมรับในศักยภาพของชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดการประสานความร่วมมือ การให้ความสำคัญต่อความเห็นและความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน นักวิชาการและนักจัดการภาครัฐก็ต้องปรับบทบาทไปเป็นที่ปรึกษาทางวิชาการและเทคนิคมากขึ้น รวมทั้งการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ และทักษะต่าง ๆ ในการปฏิบัติงานการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม และยังรวมถึง การปรับทัศนคติและสร้างจิตสำนึกของชาวบ้านในเรื่องความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่ในชุมชนของตน และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนที่จะรับหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมให้ยั่งยืน ผลที่ตามมาก็คือ ความเข้มแข็งของชุมชนและมีความมั่นใจในการจัดการซึ่งจะทำให้ทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นได้รับการปกป้อง รักษา สืบทอด และใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่าจากชาวบ้านและชุมชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้อย่างยั่งยืนยาว (สาธิต ไพเราะญัตติ, 2547)

แนวคิดการยกระดับผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา

การยกระดับผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาโดยรวมแล้วจะเน้นไปยังการออกแบบให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยซึ่งสามารถใช้งานได้จริง สิ่งที่สำคัญที่สุดในการออกแบบภาชนะให้ใช้งานได้จริง คือ รูปทรง ขนาดและสัดส่วน อีกทั้งต้องทำความสะอาดได้ง่าย ทั้งนี้กรรมวิธีในการผลิตก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการออกแบบเครื่องปั้นดินเผา รวมไปถึงปริมาณการผลิตด้วย นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงข้อจำกัดในการผลิตเพราะมีผลต่อการออกแบบ เช่น การขึ้นรูป การเผา การตกแต่ง การคำนึงถึงข้อจำกัดในการผลิตก่อนที่จะออกแบบผลงานเป็นสิ่งที่ดี เนื่องจากเป็นวิธีการออกแบบที่รอบคอบและสามารถนำไปปฏิบัติงานจริงได้โดยไม่ต้องแก้ไขทุกขั้นตอน ดังนั้น กระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาจึงมีความจำเป็นและสำคัญเป็นอย่างยิ่ง จะต้องอาศัยความชำนาญ ความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนทักษะเทคนิคต่าง ๆ อย่างดี ในแต่ละแบบแต่ละชนิด รวมไปถึงอุปกรณ์และเครื่องมือต่าง ๆ ที่ใช้ในการผลิต (สุพาล เล็กสวัสดิ์, 2548 หน้า 249) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ดินเผาของชุมชนนั้นจำต้องมีขั้นตอน คือ การสร้างความคิดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ใหม่ การหาแหล่งของแนวความคิดผลิตภัณฑ์ใหม่ ลูกค้า คู่แข่ง และ

ผู้ค้าปลีก รวมถึงการวิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ทางด้านต่าง ๆ เช่น การบรรจุหีบห่อ คุณภาพของผลิตภัณฑ์ และการประเมินโอกาสด้านการตลาด เป็นต้น (นิรัช สุตสังข์, 2548 หน้า 39-47)

แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึง การวางแผนงานและการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์ดูแลรักษา หรือการจัดการข้อมูลสถานที่พื้นที่และการตรวจสอบเรื่องราวในอดีตของชาติหรือของกลุ่มชนเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ หรือสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของโลก ธนิก เลิศชาญฤทธิ (2554) เสนอว่า กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นระบบการดูแลเพื่อรักษาคุณค่าของทรัพยากรที่มีและมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนรุ่นปัจจุบันและคนรุ่นหลัง เป็นการให้ความสำคัญต่อการเข้าถึงทรัพยากรวัฒนธรรมของคนรุ่นปัจจุบัน หลักการที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในการรักษาทรัพยากรทางวัฒนธรรม คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของตนเองโดยมีองค์ประกอบของชุมชน ได้แก่ คนหรือเจ้าของวัฒนธรรม วิธีการ เทคโนโลยี และหน่วยงานรับผิดชอบเป็นผู้ขับเคลื่อนกระบวนการแต่ละขั้นตอน ส่วนองค์ประกอบของการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมนั้นมีคนเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นแหล่งที่อุดมด้วยความรู้ ประสบการณ์ เป็นผู้นำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชน และเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้และกิจกรรมการเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมให้กับชุมชน สำหรับกระบวนการเป็นการบริหารจัดการเพื่อเชื่อมโยงประสานคนและความรู้เข้าไว้ด้วยกัน โดยกระบวนการที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการถ่ายทอดความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม คนและกระบวนการจึงเป็นขั้นตอนเบื้องต้นที่สำคัญในกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม (กนกวรรณ ชูชาญ, 2552)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิทย์นิพนธ์ เรื่อง การศึกษาด้านโบราณคดีของชุมชนโบราณในเขตอำเภอ สทิงพระ จังหวัดสงขลา และบริเวณใกล้เคียง ของสุรีย์พร โชติธรรมโน (2545) เป็นการศึกษาแหล่งโบราณคดี จำนวน 23 แหล่ง เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทความสำคัญของชุมชนโบราณแห่งนี้ ผลการศึกษาพบว่า ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 ชุมชนโบราณแห่งนี้มีความสัมพันธ์กับอินเดีย เริ่มก่อตัวเป็นชุมชนถาวรสมัยวัฒนธรรมศรีวิชัย พุทธศตวรรษที่ 13-18 ก็ยังมีความสัมพันธ์กับอินเดียรวมถึงชุมชนร่วมสมัยอื่น ๆ

เช่น อินโดนีเซียและจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับอินโดนีเซียหรือชวาภาคกลางซึ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์อันเด่นชัดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-16 นอกจากนี้ยังพบว่า บทบาทสำคัญของชุมชนโบราณแห่งนี้ คือ การเป็นเมืองคลังสินค้าในสมัยวัฒนธรรมศรีวิชัย ทั้งยังเป็นเมืองที่ผลิตภาชนะดินเผาส่งออกไปยังแหล่งต่าง ๆ ต่อมาช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 มีความสัมพันธ์กับจีนในสมัยราชวงศ์ซ่งและหยวนรวมถึงความสัมพันธ์กับกัมพูชา และช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 พบว่า มีความสัมพันธ์กับศรีลังกาด้านพุทธศาสนาและยังคงมีความสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ ต่อเนื่องมา วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานต่อการเข้าใจประวัติศาสตร์และโบราณคดีของคาบสมุทรมลายูและในภาพรวมซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการศึกษาไปยังบริเวณชุมชนคลองปะโอ

รายงานการวิจัย เรื่อง การพัฒนารูปแบบศิลปหัตถกรรมผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา: กรณีศึกษาชุมชนบ้านสทิงหม้อ ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ของ ดำรงค์ ชิวะสโร (2554) เป็นการศึกษาการพัฒนารูปแบบศิลปหัตถกรรม ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบ้านสทิงหม้อให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีคุณค่าความงามคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์และนำผลวิจัยมาต่อยอดสู่ชุมชน สามารถผลิตได้ตรงความต้องการของผู้บริโภค เพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ของเครื่องปั้นดินเผาของสทิงหม้อ ได้มีการออกแบบผลิตภัณฑ์นำมาพัฒนาปรับปรุงในรูปแบบต่าง ๆ เช่น แจกัน โคมไฟ ลักษณะออกแบบเป็นแบบโบราณผสมผสานกับสมัยใหม่โดยเน้นประโยชน์การใช้สอย ความสวยงามผ่านการประเมินจากผู้ขายและผู้ซื้อ ทำให้ผลิตภัณฑ์ที่ออกแบบเป็นที่พอใจและมีการเสนอแนะแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ทั้งวัตถุดิบและฝีมือช่างเพื่อให้มีคุณภาพมากขึ้น รายงานการวิจัยเรื่องนี้ สร้างความเข้าใจในเรื่องการยกระดับผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนใกล้เคียงพื้นที่ศึกษาโดยมีลักษณะบางอย่างที่คล้าย ๆ กันงานชิ้นนี้ยังเป็นพื้นฐานแนวคิดการออกแบบผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่เพื่อสร้างเอกลักษณ์อันเป็นจุดขายสำคัญของสินค้าชุมชน

รายงานการวิจัยเรื่อง การออกแบบและพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาประเภทของที่ระลึกวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี โดยสุทัศน์ จันบัวลา, มานะ เอี่ยมบัว, วรณิกา เกิดบาง และวัชรกรณ์ เนตรหาญ (2559) เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาวัตถุดิบ รูปแบบผลิตภัณฑ์ บรรจุภัณฑ์ และจัดทำเว็บไซต์ประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาประเภทของที่ระลึกบ้านเชียง

จังหวัดอุดรธานี โดยการศึกษาเบื้องต้น การสำรวจปัญหาในการผลิต และความต้องการของกลุ่มผู้ประกอบการ ผลการศึกษาพบว่า มีปัญหาในเรื่องส่วนผสมของวัตถุดิบ ความแข็งแรง และการมีน้ำหนักมากเกินไปของผลิตภัณฑ์ ผลิตภัณฑ์ยังขาดการออกแบบรูปแบบใหม่ ๆ ที่ตอบสนองต่อความต้องการผู้ใช้ในแต่ละกลุ่ม ขาดบรรจุภัณฑ์ และไม่มีเว็บไซต์ในการประชาสัมพันธ์ การศึกษารั้ครั้งนี้จึงได้ออกแบบส่วนผสมของวัตถุดิบ โดยอาศัยวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นโดยใช้เกลบ เถ้าเกลบ และเถ้าขานอ้อยเป็นส่วนผสมเพื่อให้ผลิตภัณฑ์ที่ได้มีความแข็งแรงและมีน้ำหนักที่เบาขึ้น และพบว่า การเติมเกลบ เถ้าเกลบ และเถ้าขานอ้อยส่งผลให้ความหนาแน่น ความต้านทานแรงอัด การหดตัว และน้ำหนักสูญหายหลังเผาของชิ้นงานลดลงในขณะที่การดูดซึมน้ำเพิ่มขึ้น โดยอัตราส่วนที่เหมาะสม คือ การเติมเกลบลงไป และพบว่าจุดเด่นคือ มีความเป็นเอกลักษณ์บ้านเชียง ส่วนจุดด้อยคือ ราคาของผลิตภัณฑ์ยังค่อนข้างสูง ผลการประเมินเฉลี่ยของผลิตภัณฑ์ต้นแบบทั้ง 4 ชุดอยู่ในระดับดีมากทั้งหมด การพัฒนาบรรจุภัณฑ์จำนวน 4 แบบ จุดเด่น คือ สามารถแสดงเอกลักษณ์ของบ้านเชียงได้อย่างเหมาะสม ส่วนจุดด้อย คือ การคุ้มครองผลิตภัณฑ์ให้เกิดความปลอดภัยจากการขนส่งได้ รายงานวิจัยเรื่องนี้เป็นพื้นฐานการเข้าใจเรื่องการพัฒนาวัตถุดิบ รูปแบบผลิตภัณฑ์ บรรจุภัณฑ์ และการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาประเภทของที่ระลึก นับเป็นแนวทางสำคัญในการศึกษาการพัฒนาและยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนให้สอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจสังคมของยุค โดยเฉพาะในศึกษาการยกระดับผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบริเวณชุมชนคลองปะโอ ด้วยความรู้ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี

วิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีรายละเอียดขั้นตอนดำเนินการดังนี้

1. ผู้วิจัยกำหนดประเด็นการศึกษา ตั้งคำถาม และสร้างกรอบความคิดเพื่อวางโครงสร้างของเนื้อหา
2. ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (documentary research) ได้แก่ เอกสารขั้นต้น เช่น เอกสารทางราชการ กับเอกสารขั้นรอง คือ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ และหนังสือที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีบริเวณคาบสมุทรสทิงพระ แนวคิดในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และแนวคิดในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม

3. ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยมีรายละเอียดในการดำเนินงานดังนี้

3.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ที่มีความรู้ในท้องถิ่นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ โบราณคดี และผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่ โดยมีขั้นตอนดังนี้

3.1.1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูล เกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลจะต้องเป็น

1) บุคคลที่มีความรู้และเข้าใจในเรื่องราวของพื้นที่ คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลจากพื้นที่เกี่ยวข้องกับชุมชนคลองปะโอ คือ บริเวณตำบลม่วงงามและตำบลวัดขนุน อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา กลุ่มผู้ให้ข้อมูลมีหลายอาชีพ เช่น เกษตรกร แรงงานรับจ้าง และอาชีพค้าขาย เป็นต้น และ 2) ต้องเป็นผู้ที่มีชีวิตอยู่ร่วมสมัยหรือรับรู้เรื่องราวในช่วงเวลาในการศึกษา ใช้เกณฑ์คัดเลือกตามการแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีตามสาระเนื้อหา คือ ตั้งแต่เริ่มการขุดค้นทางโบราณคดีที่แหล่งโบราณคดีบริเวณคลองปะโอครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2514-2515 และดำเนินมาถึงปัจจุบันเป็นเวลา กว่า 5 ทศวรรษ ดังนั้นจึงเน้นการสัมภาษณ์บุคคลที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป จำนวน 6 คน ประกอบด้วย ผู้สูงอายุในชุมชน ข้าราชการเกษียณ และชาวบ้านที่มีประสบการณ์ในการร่วมขุดค้นทางโบราณคดีกับหน่วยงานที่รับผิดชอบ เป็นต้น

3.1.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ที่พัฒนาขึ้นมาจากวัตถุประสงค์และแนวคิดการวิจัยทั้งแนวคิดประวัติศาสตร์และโบราณคดีเพื่อการพัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับการยกระดับผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา รวมทั้งแนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ในเบื้องต้นผู้วิจัยให้ความสำคัญกับความคิดเห็นและความต้องการของคนในชุมชนเป็นสำคัญ การตั้งคำถามจึงเป็นคำถามปลายเปิด

3.1.3 ขั้นตอนการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้ติดต่อกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเพื่อขออนุญาตสัมภาษณ์ ถ้ากลุ่มผู้ให้ข้อมูลให้ความยินยอมผู้วิจัยก็จะนัดหมายวันเวลาสถานที่ เมื่อถึงวันนัดหมาย ผู้วิจัยแนะนำและชี้แจงกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับจุดประสงค์ ธรรมชาติของการวิจัย วิธีวิจัย ขั้นตอนการวิจัย ประเด็นจริยธรรมการวิจัย รวมถึงประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยต่อกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ชุมชน และสังคมโดยรวม ผู้วิจัยได้ขออนุญาตบันทึกทั้งภาพถ่าย บันทึกภาพ และบันทึกเสียงเป็นหลักฐาน ทั้งนี้ ผู้วิจัยสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2564 เวลา 11.00-13.00 น. และวันที่ 6

ธันวาคม พ.ศ. 2564 เวลา 14.00-15.00 น. ณ บ้านพักของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

3.2 การสำรวจทางโบราณคดีและสังเกตการณ์ เพื่อตรวจสอบและค้นหาหลักฐานจากภาคสนาม ได้แก่ การลงสำรวจสภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมปัจจุบันของคลองปะโอ ตรวจสอบตำแหน่งที่ตั้งของแหล่งเตาเผาที่มีการสำรวจและขุดค้นแล้ว เพื่อค้นหาร่องรอยหลักฐานเท่าที่ปรากฏในปัจจุบัน รวมทั้งศึกษาตัวอย่างเครื่องปั้นดินเผาจากแหล่งเตาเผาโบราณบ้านปะโอที่พบการกระจายอยู่ในแหล่งโบราณคดีร่วมสมัยในบริเวณคาบสมุทรภาคใต้ทั้งที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติและพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

4. การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เมื่อได้ข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อมูลตามวิธีการทางประวัติศาสตร์ (historical methodology) โดยนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลมาตรวจสอบความถูกต้องโดยเทียบกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องในเรื่องเหตุการณ์และเวลา จากนั้นจึงทำการคัดเลือกข้อมูลมานำเสนอในรายงานวิจัย

5. การวิเคราะห์และประเมินผลข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์หาประเมินผลข้อมูลเพื่อสรุปสาระสำคัญตามประเด็นที่วางไว้ จากนั้นจึงวิเคราะห์ตีความผลการศึกษา

6. การนำเสนอผลการวิจัย โดยการเรียบเรียงและนำเสนอเนื้อหาแบบพรรณนาวิเคราะห์ (analytical description)

ผลการวิจัย

1. ประวัติศาสตร์และโบราณคดีของพื้นที่ศึกษา

คลองปะโอ ตั้งอยู่ในเขตบ้านปะโอ ตำบลม่วงงาม และตำบลวัดขนุน อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา จากคำบอกเล่าของภัย พิทักษ์ธรรม และนายดิเรก ศศิธร ชาวบ้านปะโอกล่าวถึงคลองโอว่าเดิมแล้วคำว่า “โอ” นั้นมาจากคำว่า “อู” ซึ่งมีที่มาจาก การที่คลองนี้เป็นคลองที่มีเรือสินค้าผ่านเข้าออกทั้งพ่อค้าคนไทยและคนจีน ในคลองจึงเป็นเหมือนท่าเรือจึงเรียกกันแต่เดิมว่า “อูเรือ” และ “โอเภา” คลองโอหรือคลองปะโอ

ในอดีตเคยเป็นลำคลองหรือทางน้ำเก่าที่ใช้ในการเดินเรือออกทะเลสาบสงขลาและทะเลอ่าวไทยตั้งแต่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ในคาบสมุทรสหิงพระตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 16 ทั้งเป็นเส้นทางน้ำที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมการผลิตภาชนะดินเผาตั้งแต่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ของกลุ่มทะเลสาบสงขลา ยังมีการบอกเล่าโดยผู้สูงอายุในชุมชนที่กล่าวถึงการที่มีเรือพ่อค้าจีนเข้ามาค้าขายและรับส่งสินค้าในการเป็นท่าเรือที่สำคัญในคลองปะโอที่จะออกไปสู่ทะเลสาบสงขลาและทะเลนอกต่อไป (ดิเรก ศศิธร, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2564; ภัย พิทักษ์ธรรม, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2564) ชุมชนปะโอนับว่าได้รับความสนใจจากนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ และนักวิชาการสาขาต่าง ๆ กระทั่งมีการขุดค้นที่แหล่งเตาเผาบริเวณคลองปะโอครั้งแรกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2514-2515 โดย Janice Stargardt นักโบราณคดีชาวอังกฤษซึ่งเข้ามาสำรวจและทำการขุดค้นที่เมืองโบราณสหิงพระ และได้ทำการขุดค้นบริเวณที่เรียกว่า “โคกหม้อ” ต่อมาในปี พ.ศ. 2521-2522 สำนักศิลปากรที่ 11 สงขลาได้สำรวจพบแหล่งเตาเผาบริเวณริมคลองปะโอและทำการขุดค้นจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2540 ก็มีการสำรวจค้นพบแหล่งเตาเผาโบราณเพิ่มอีกหลายแห่ง (Srisuchat, 2003)

แหล่งเตาเผาโบราณคลองปะโออยู่ในพื้นที่ของกลุ่มชุมชนโบราณปะโอซึ่งเป็นหนึ่งในหกกลุ่มชุมชนโบราณที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนโบราณบนคาบสมุทรสหิงพระเป็นชุมชนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ที่ครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่บ้านท่าบอน อำเภอระโนดถึงบ้านหัวเขาแดง ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา กลุ่มชุมชนโบราณปะโอเป็นชุมชนโบราณตั้งอยู่ในเขตตำบลม่วงงาม ตำบลลำแดง ตำบลวัดขนุน ตำบลหัวเขาเขตอำเภอสิงหนครปัจจุบัน พื้นที่ชุมชนโบราณดังกล่าวนี้ตั้งอยู่ในบริเวณสันทรายริ้วที่ 2 และริ้วใน (ริ้วที่ 3) และโคกเนินซึ่งเป็นบริเวณพื้นที่ราบลุ่มที่มีคลองโอหรือคลองปะโอเป็นเส้นทางน้ำสายสำคัญ พิกัดภูมิศาสตร์ที่ ละติจูด $7^{\circ} 19'$ เหนือ (บ้านลำแดง) ถึง $7^{\circ} 11'$ เหนือ (บ้านหัวเขา) และลองจิจูด $100^{\circ} 30'$ ตะวันออก (บ้านวัดขนุน) ถึง $100^{\circ} 16'$ ตะวันออก (บ้านหัวเขา) กลุ่มชุมชนโบราณปะโอประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 5 แหล่งในเขตอำเภอสิงหนคร ได้แก่ แหล่งโบราณคดีบริเวณคลองปะโอ ตำบลม่วงงามและตำบลวัดขนุน แหล่งโบราณคดีบ้านหนองหอย ตำบลวัดขนุน แหล่งโบราณคดีวัดขนุน ตำบลวัดขนุน แหล่งโบราณคดีบ้านลำแดง ตำบลลำแดง และแหล่งโบราณคดี

บ้านหัวเขา ตำบลหัวเขา (ธราพงศ์ ศรีสุชาติ และอมรา ศรีสุชาติ, 2542) การสำรวจแหล่งโบราณคดีในกลุ่มชุมชนโบราณปะโอพบว่า มีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะบริเวณบ้านหนองหอย-ปะโอ ตำบลม่วงงาม อำเภอสทิงพระ ทั้งนี้มีการพบโบราณวัตถุจากการสำรวจที่บ้านหนองหอย-ปะโอ เช่น ลูกล้อดินเผา มีรูเจาะที่ขอบรูปนางโยคินิสาโรติ (ธราพงศ์ ศรีสุชาติ และอมรา ศรีสุชาติ, 2542) ส่วนบริเวณโคกหม้อซึ่งเป็นแหล่งเตาเผาที่อยู่ใกล้คลองปะโอบนคาบสมุทรสทิงพระ ก็ได้พบเศษภาชนะดินเผาแบบพื้นเมืองกว่า 15,000 ชิ้น เป็นภาชนะเนื้อเครื่องดิน (earthenware) ไม่เคลือบผิว รูปแบบภาชนะก็มีอย่างหลากหลายรูปแบบ (Stargardt, 2515)

ในการขุดค้นทางโบราณคดี นักวิชาการได้กำหนดอายุเตาเผาโบราณที่คลองปะโอไว้ราวพุทธศตวรรษที่ 15-18 โดยแหล่งเตาเผาที่อยู่ในชุมชนโบราณปะโอนี้ น่าจะเป็นแหล่งผลิตภาชนะดินเผาร่วมสมัยกับชุมชนเมืองโบราณสทิงพระ เนื่องจากหลักฐานที่ได้จากการขุดค้นนั้นพบว่า ลักษณะภาชนะดินเผาที่พบในชั้นวัฒนธรรมของชุมชนเมืองสทิงพระและที่พบจากแหล่งเตาเผาเป็นภาชนะที่มีทั้งเนื้อดินและรูปแบบเหมือนกัน สันนิษฐานว่า แหล่งเตาเผาโบราณบริเวณคลองโอนีน่าจะเป็นแหล่งผลิตใหญ่ของภาชนะดินเผาพื้นเมืองแบบภาคใต้ที่ปรากฏการใช้แพร่หลายในชุมชนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ตัวอย่างผลิตภัณฑ์ที่โดดเด่น ได้แก่ เครื่องปั้นดินเผาด้วยเนื้อดินขาว (kaolin) และมีรูปแบบที่มีลักษณะพิเศษ คือ กุณฐีหรือหม้อม้าน้ำมีพวยที่มีรูปทรงและรูปแบบต่าง ๆ และคนโทหรือหม้อกลมปากหยักเป็นชั้น ๆ มีการตกแต่งผิวภาชนะด้วยลายประทับ การเขียนสี และเซาละลายเป็นร่อง เป็นต้น เนื่องจากลักษณะของเตาเผาดังกล่าวข้างต้นทำให้สามารถเผาภาชนะเนื้อเครื่องดินธรรมดาเท่านั้น แต่สามารถควบคุมอุณหภูมิได้ค่อนข้างสูงพอสมควร จากขนาดของพื้นที่เผาที่พบแม้ว่าจะจะเป็นเตาขนาดเล็ก แต่ก็มี การสันนิษฐานปริมาณของผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาพื้นเมืองที่สามารถผลิตได้จากทั้ง 4 เตาที่เรียงรายอยู่ทั้งสองฝั่งของคลองปะโอนีนั้นอาจผลิตภาชนะดินเผาได้มากถึง 2,000 - 3,000 ใบ ในแต่ละครั้งของการเผา ภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดาที่ผลิตได้จากเตาเผาที่สามารถควบคุมอุณหภูมิได้ค่อนข้างสูงนั้นทำให้ได้ภาชนะดินเผาเนื้อค่อนข้างแกร่งเกือบเป็นภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องหิน (ธราพงศ์ ศรีสุชาติ และอมรา ชันติสิทธิ์, 2526) ซึ่งเทคนิคการผลิตภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา

ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานเทคโนโลยีแบบพื้นเมืองดั้งเดิมโดยเฉพาะความอุดมสมบูรณ์ของวัตถุดิบ (ดินขาว ดินเหนียวขาว หวายที่มีเมือกสูง) กับเทคโนโลยีจากภายนอกซึ่งก็คือ ลักษณะของเตาเผาแบบปิดสามารถควบคุมอุณหภูมิได้ค่อนข้างสูง จึงทำให้ได้ภาชนะเนื้อดินที่ค่อนข้างแกร่ง ชุมชนเตาเผาโบราณคลองปะโอสามารถผลิตภาชนะดินเผาที่มีประโยชน์ใช้สอยในชุมชนและยังเอื้อประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชุมชนอีกด้วย เมื่อเปรียบเทียบรูปแบบของภาชนะพื้นเมืองกับภาชนะต่างถิ่นที่พบในบริเวณคาบสมุทรสทิงพระแล้วทำให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้ภาชนะที่มีรูปแบบจากภายนอก เช่น จานแบน หรือกระปุก ซึ่งเป็นเครื่องเคลือบจากจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง แต่ที่ชุมชนปะโอจะผลิตรูปทรงเดียวกันเพียงแต่เป็นเนื้อเครื่องดินหรือหม้อน้ำมีพวยที่เรียกว่า กุณที ซึ่งก็เป็นรูปแบบภาชนะของอินเดียซึ่งทำจากโลหะที่แหล่งเตานี้ก็ผลิตขึ้น เป็นภาชนะเนื้อดินละเอียดธรรมดาโดยทำให้ภาชนะมีความแกร่งได้ด้วยเทคโนโลยีในการเผาแทน ขณะเดียวกันก็ได้ผลิตภาชนะที่มีความเบา กระดาษรดและเนื้อภาชนะที่ค่อนข้างบางกว่า ภาชนะดินเผาแบบเนื้อเครื่องดินทั่วไป (ธราพงศ์ ศรีสุขติ และอมรา ชันติสิทธิ์, 2526)

ภาชนะดินเผาเนื้อดินที่มีความแกร่งและบางที่ผลิตได้จากเตาเผาบริเวณคลองปะโอสะท้อนให้เห็นถึงการผลิตเพื่อให้เหมาะกับประโยชน์ใช้สอยของชุมชน เช่น มีความทนต่อความร้อนในการใช้งานหรือเวลาที่ใช้การใช้ปรุงอาหาร เป็นต้น และยังสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนใกล้เคียงที่มีพื้นฐานมาจากชุมชนเกษตรกรรมที่ยังคุ้นชินกับการใช้ภาชนะเนื้อดินธรรมดาในชีวิตประจำวันมากกว่า และยังเป็นผลิตภัณฑ์ที่สามารถหาได้ง่ายในท้องถิ่นด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่า ความก้าวหน้าในการผลิตภาชนะดินเผาพื้นเมืองของชุมชนบริเวณคลองปะโอนี้แสดงถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยมีการผสมผสานลักษณะพื้นเมืองเดิมกับลักษณะที่รับมาจากภายนอกเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนมาแล้วตั้งแต่ชุมชนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ของคาบสมุทรสทิงพระและชุมชนในกลุ่มทะเลสาบ อย่างไรก็ตาม นอกจากการผสมผสานเทคโนโลยีการผลิตแบบพื้นเมืองกับความก้าวหน้าทางการผลิตจากภายนอกแล้วยังมีปัจจัยเกื้อหนุนอื่นที่ทำให้ชุมชนที่เป็นผู้ผลิตภาชนะดินเผาที่เตาเผาโบราณบริเวณคลองปะโอสามารถผลิตภาชนะดินเผาพื้นเมืองได้ในระดับอุตสาหกรรมของชุมชน ปัจจัยเกื้อหนุนประการแรก คือ การมีแหล่งวัตถุดิบสำหรับการผลิตภาชนะดินเผาพื้นเมืองที่พบภายในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบเองและค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ แหล่งดินที่สำคัญ ได้แก่ แหล่งดินเหนียว

จากบริเวณปากกรอ ดินขาว/ดินเหนียวขาวพบที่เกาะนางคำ ซึ่งวัตถุดิบที่นำมาใช้ทำเครื่องปั้นนี้ทำให้สามารถใช้อุณหภูมิในการเผาได้สูงเนื่องจากมีความทนต่อความร้อนขณะเผา และพบว่า เป็นแหล่งดินที่ยังคงเพียงพอสำหรับการใช้เป็นวัตถุดิบมาถึงปัจจุบัน ประการที่สอง ทำเลที่ตั้งของเตาเผาซึ่งอยู่บริเวณริมคลองปะโอซึ่งเป็นทำเลที่เหมาะสมต่อการลำเลียงวัตถุดิบ ขณะเดียวกันก็ใช้ในการขนส่งผลิตภัณฑ์ออกไปจำหน่ายทั้งชุมชนฝั่งทะเลสาบสงขลาและการขนส่งออกไปยังทะเลอ่าวไทย ดังที่กล่าวถึงคลองปะโอหรือคลองโอช้างต้นว่า ทางน้ำของคลองโอเริ่มจากบริเวณที่ราบลุ่มที่เรียกว่า แควกลาง ซึ่งอยู่ระหว่างสันทรายรีที่ 2 และรีที่ 3 ห่างจากทะเลอ่าวไทยไม่มากนัก และไหลตามแนวตะวันตกวันออกตะวันตกก่อนที่จะมารวมกับคลองสทิงหม้อหรือคลองลำแดง ที่ไหลตามแนวตะวันตกเฉียงใต้มาบรรจบกับทะเลสาบสงขลาที่บ้านสทิงหม้อ จึงทำให้ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาจากที่นี่มีความคล่องตัวในการคมนาคมขนส่งเป็นอย่างดี และประการสุดท้าย ภาชนะดินเผาเนื้อดินละเอียดและเนื้อดินขาวเป็นภาชนะดินเผาพื้นเมืองที่มีคุณภาพสอดคล้องกับความต้องการของตลาด นอกจากนี้มีรูปลักษณะเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยภายในชุมชนร่วมสมัยในคาบสมุทรสทิงพระและในคาบสมุทรภาคใต้เองแล้ว ยังเป็นผลิตภัณฑ์ประเภทภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดินทั้งความละเอียดของเนื้อภาชนะ สีผิว และการตกแต่งผิวภาชนะซึ่งมีความสวยงามกว่าภาชนะเนื้อเครื่องดินที่มีการใช้อยู่ทั่วไปเป็นอย่างมาก

อุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนปะโอรุ่งเรืองมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 19 ก็หมดความนิยม สาเหตุของการเลิกผลิตภาชนะดินเผาพื้นเมืองอันนำไปสู่การทิ้งร้างของเตาเผาโบราณบริเวณคลองปะโอนั้นยังไม่ทราบสาเหตุที่แน่ชัด นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า อาจเป็นเพราะทางน้ำของคลองปะโอดั้นเงินหรืออาจเป็นเพราะชุมชนบ้านหม้อที่บ้านสทิงหม้อเจริญขึ้นมีการพัฒนาอย่างรวดเร็วและอยู่ใกล้แหล่งวัตถุดิบมากกว่า (อมรา ชนดิสิทธิ์ และศรีอนงค์ ทองรักษางศ์, 2524) อย่างไรก็ตาม จากการที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่และได้สัมภาษณ์ผู้สูงอายุในชุมชนทำให้ทราบว่า บริเวณคลองปะโณ้นยังมีเรือพ่อค้าจากที่ต่าง ๆ ล่องเรือเข้ามาตามคลอง เป็นอยู่หรือทำเรือสำหรับซื้อขายแลกเปลี่ยน ขนถ่ายสินค้ากัน และการใช้เป็นเส้นทางในการสัญจรของชาวบ้านเพื่อออกไปยังทะเลสาบและทะเลนอก (อ่าวไทย) ย้อนหลังไปได้มากกว่าร้อยปี (ดิเรก ศศิธร, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2564; ภัย พิทักษ์ธรรม, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2564;

สมใจ จันทรแดง, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2564) ปัจจุบันคลองปะโอจึงยังเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่มีหน้าที่รับปริมาณน้ำจากทั้งสองฝั่งคลองและระบายต่อไปสู่คลองสทิงหม้อและออกสู่ทะเลสาบสงขลา ทั้งนี้ได้มีการตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่องแหล่งดินขาวและดินขาวจากการวิเคราะห์ภาชนะดินเผาด้วยวิธีวิทยาศาสตร์ว่า แหล่งวัตถุดิบโดยเฉพาะดินขาว (kaolin) สำหรับใช้ผลิตภาชนะดินเผาสีขาวนั้นพบในพื้นที่ที่ค่อนข้างจำกัดกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับดินเหนียวที่ใช้ผลิตภาชนะดินเผาที่ให้สีแดงซึ่งสามารถพบได้อย่างกว้างขวางกว่าในแต่ละภูมิภาค (Ueda et al., 2017) ประกอบกับผลการศึกษาของ Stargardt (2515) เองที่ได้จากหลุมขุดค้นแหล่งเตาที่โคกหม้อพบว่า ภาชนะดินเผาแบบเนื้อละเอียดกลุ่มนี้ ค่อย ๆ หายไปหรือลดการผลิตในช่วงตอนปลายของชั้นวัฒนธรรมที่ทับถมของเศษเครื่องปั้นดินเผาแล้วเช่นกันจึงยังเป็นปัญหาที่ยังไม่สามารถตอบได้ถึงสาเหตุที่แท้จริงของการเสื่อมลงของอุตสาหกรรมการผลิตเครื่องปั้นดินเผาพื้นเมืองจากแหล่งเตาเผาโบราณบริเวณคลองปะโอนี้

เป็นที่ยอมรับกันว่าเตาเผาโบราณบริเวณคลองปะโอเป็นเตาเผาสมัยแรกเริ่มที่เก่าแก่ที่สุดในภาคใต้ที่มีการผลิตเป็นอุตสาหกรรม แม้จะมีรายงานการพบเตาเผาโบราณที่นครศรีธรรมราชแต่ก็ยังไม่พบหลักฐานที่ยืนยันเกี่ยวกับแหล่งเตาเผาดังกล่าว เทคนิคในการก่อสร้างเตาและการผลิตภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดินที่แหล่งเตาปะโอนี้มีพัฒนาการค่อนข้างสูงมากกว่าที่จะเป็นเตาเผาแบบดั้งเดิม การปรากฏหรือมีการพบภาชนะดินเผาโดยเฉพาะกลุ่มภาชนะเนื้อละเอียดสีขาวหรือสีขาวนวลกระจายอยู่ในแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ทั้งในบริเวณคาบสมุทรสทิงพระเองและตามหมู่เกาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แสดงให้เห็นถึงความนิยมในผลิตภัณฑ์ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดินที่ผลิตจากแหล่งเตาเผาบริเวณคลองปะโอนี้และยังสะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของชุมชนในบริเวณคาบสมุทรสทิงพระในช่วงเวลานี้ด้วย ภายหลังการเสื่อมลงของแหล่งอุตสาหกรรมผลิตภาชนะดินเผาพื้นเมืองที่คลองปะโอก็ไม่ปรากฏหลักฐานความเชื่อมโยงที่แสดงให้เห็นถึงการผลิตภาชนะดินเผาด้วยเนื้อดินที่มีเนื้อละเอียดมากจากแหล่งเตาเผาปะโอนี้สืบเนื่องต่อมาอีก แม้ว่าจะมีชุมชนบ้านหม้อเกิดขึ้นที่บ้านสทิงหม้อในช่วงสมัยหลังก็ตาม ประเพณีการผลิตภาชนะดินเผาที่บ้านสทิงหม้อซึ่งตั้งอยู่ห่างจากชุมชนโบราณปะโอหรือบ้านปะโอสมัยปัจจุบันออกไปทางใต้ประมาณ 10 กิโลเมตร ช่างปั้นที่บ้านสทิงหม้อยังคงสืบทอดการใช้เตาเผาแบบยืนแบบที่เตาเผาโบราณที่บริเวณ

คลองปะโอหรือเตาตะกับริบในปัจจุบัน ในอดีตที่เตาเผาบ้านสทิงหม้อนี้ยังคงมีการผลิตภาชนะทรงหม้อกุ่มด้วย แต่ช่วงบั้นปลายที่ไม่มีความรู้ ทักษะ และความชำนาญในเทคนิคการผลิตภาชนะดินเผาที่ใช้ดินเหนียวขาวและดินขาวเป็นวัตถุดิบในการทำภาชนะดินเผาเช่นเดียวกับช่วงบั้นปลายบริเวณคลองปะโอในอดีต

2. ประวัติศาสตร์และโบราณคดีกับการยกระดับผลิตภัณฑ์

การศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีกับการยกระดับผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาชุมชนคลองปะโอควรเริ่มต้นโดยมีวิธีการนำเสนอสาระที่เน้นประวัติศาสตร์ภาพรวมของพื้นที่เป็นลำดับแรก กล่าวคือ ต้องนำเสนอพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนานนับแต่อดีตของบริเวณลุ่มทะเลสาบโดยพยายามเน้นการสร้างจิตสำนึกและความภาคภูมิใจในพื้นที่พร้อมกับการสร้างแรงบันดาลใจผ่านเรื่องราวในอดีต ให้ความสำคัญเป็นมาทางประวัติศาสตร์ยกระดับไปสู่การเป็นพื้นที่ซึ่งมีชื่อเสียงมีความน่าสนใจด้วยการนำเสนอทั้งในแง่วิชาการ แสวงเสริมเศรษฐกิจชุมชน และอนุรักษ์การท่องเที่ยว อาทิ การนำเสนอภาพรวมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเครื่องปั้นดินเผาในลุ่มทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์และไล่เรียงเหตุการณ์มาตามลำดับ เช่น พัฒนาการของชุมชนโบราณบริเวณชายฝั่งด้านตะวันตกของทะเลสาบในพื้นที่เกาะหมากและพื้นที่ของอำเภอบางปะกง จังหวัดพัทลุง และพัฒนาการชุมชนโบราณฝั่งตะวันออกบริเวณคาบสมุทสงทิงพระ เป็นต้น จากนั้นก็นำเสนอประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่โดยตรงเพื่อสร้างจุดเด่นหรือจุดเน้นในพื้นที่โดยตรงเพื่อชี้ถึงความน่าสนใจของพื้นที่ เช่น ความมีเอกลักษณ์เพื่อเป็นการสร้างจุดขายให้กับพื้นที่ที่แตกต่างจากพื้นที่อื่น ๆ เช่น การนำเสนอเรื่องราวประวัติศาสตร์และโบราณคดีชุมชนโบราณปะโอโดยอาจเน้นไปที่ “ชุมชนโบราณบ้านปะโอ-หนองหอย” หรือชุมชนเตาเผาโบราณในเขตตำบลวัดขนุนและตำบลม่วงงาม อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ซึ่งมีการสำรวจพบเตาเผารูปโดมจำนวนมากบริเวณนี้ โดยแหล่งเตาเผานี้ผลิตภาชนะดินเผาทั้งแบบเนื้อธรรมดาและดินขาวประเภทต่าง ๆ เช่น กุ่มที่มีมีการตกแต่งพื้นผิวภาชนะเป็นลายขูดเป็นลวดลายหรือตกแต่งด้วยลายเขียนสี เป็นต้น (สุริย์พร โชติธรรมโน, 2545)

นอกจากนี้ ควรมีการนำเสนอความโดดเด่นของทรัพยากรในพื้นที่ด้วยมิติประวัติศาสตร์และโบราณคดี เช่น การเน้นไปที่ความเด่นในเรื่องวัตถุดิบในการผลิต โดยอาจมีการอธิบายเรื่องเนื้อดินที่จะนำมาขึ้นรูปว่าเป็นดินที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสม

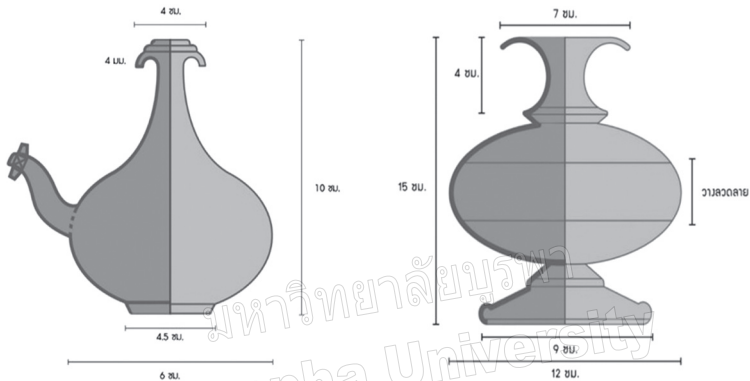

เช่น การอธิบายว่า เกี่ยวกับการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเห็นว่า ชาวชุมชนจะใช้ดินเหนียวที่มาจากดินเหนียวแถบปากกรอที่อยู่ไม่ไกลหรือดินเหนียวขาวจากเกาะนางคำถูกนำมาผสมกับทรายละเอียดจากหาดทรายแก้วเพื่อทำเครื่องปั้นดินเผาและยังใช้ต่อเนื่องมาถึงชุมชนบ้านหม้อที่มีชื่อเสียงในปัจจุบัน คือ ที่บ้านสทิงหม้อ เป็นต้น ดินที่นิยมใช้นั้นยังมาจากบริเวณ “ปากกรอ” ซึ่งเป็นตำบลหนึ่งของบริเวณปากทะเลสาบสงขลา พื้นที่นี้เป็นแหล่งที่ดินดี มีความเหนียวสูง มีกรวดทรายเจือปนน้อย ให้ความทนทานสูง นำมาผสมกับทรายบริเวณหาดแก้วเพื่อใช้ปั้นหม้อ ทำให้ผลิตภัณฑ์ของแหล่งเตาเผาโบราณปะโอมีลักษณะที่โดดเด่น คือ เป็นภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดินทั้งดินขาวและดินเหนียวขาวเนื้อละเอียด มีการขึ้นรูปด้วยแป้นหมุนเร็วผ่านการเผาด้วยไฟแรงสูงขณะที่มีการควบคุมอุณหภูมิที่ดี จึงได้ผลิตภัณฑ์ประเภทภาชนะดินเผาที่ค่อนข้างแกร่งที่มีเนื้อดินสุกเสมอกันและมีรูปแบบที่หลากหลาย และด้วยคุณสมบัติของดินจึงทำให้ได้ภาชนะที่มีหลายสีด้วยกัน ทั้งสีขาว สีขาวนวล สีเทาปนขาว สีเหลือง และสีส้มแดงในภาชนะดินเผา ภาชนะดินเผาเนื้อสีขาวนวลจัดว่าเป็นลักษณะเด่นของภาชนะดินเผาที่ผลิตขึ้นจากพื้นที่นี้ (ผาสุข อินทราวุธ, 2526)

เอกลักษณ์ของรูปแบบของภาชนะควรเป็นสิ่งที่นำเสนอเช่นกัน อาทิ การแนะนำภาชนะรูปหม้อน้ำ คือ กุณฑีหรือหม้อน้ำมีพวยและคมโทหรือหม้อน้ำแบบไม่มีพวย ความโดดเด่น คือ มีรูปร่างเป็นหม้อน้ำทรงกลมแป้น คอสูง มีทั้งปากแคบแบบปากขวดและปากกว้างผายออกแบบปากแจกัน กันภาชนะมีทั้งแบบกันกลมแบบมีเชิงสูงและเชิงเตี้ย ดังภาพ 1

ภาพ 1

กุ่มทีและคณโฑรูปแบบดั้งเดิมแต่เปลี่ยนขนาดให้เล็กลงประยุกต์ใช้เป็นผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก

หมายเหตุ. โดย วิเชษฐ์ จันทรคงหอม, ออกแบบเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2565

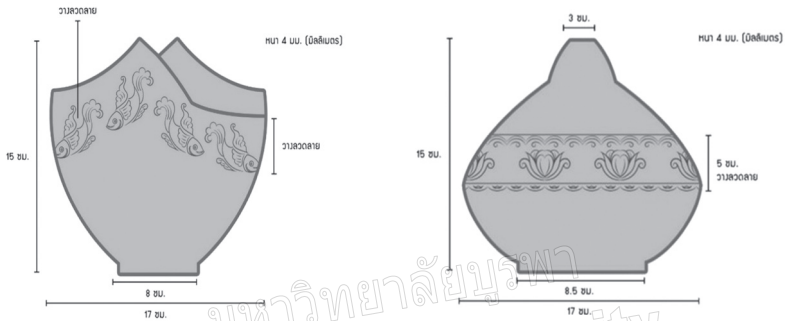
ส่วนภาชนะประเภทจานแบนควรอธิบายว่า รูปแบบจานที่เป็นผลิตภัณฑ์ของเตาเผาที่นี่เป็นจานแบนปากผายเนื้อดินขาวเหนียวหรือเนื้อดินขาวนวลละเอียด ส่วนใหญ่พบจากแหล่งขุดค้นเตาเผาโบราณบริเวณคลองปะโอ แต่ก็พบที่แหล่งโบราณคดีเมืองสทิงพระด้วยซึ่งเป็นรูปทรงภาชนะที่มีการทำเลียนแบบเครื่องถ้วยจีนสมัยราชซ่ง เป็นต้น สำหรับคนไทดินเผามีทั้งเนื้อดินขาวเหนียวสีนวล เนื้อดินขาวเนียนละเอียดสีขาวหรือขาวนวล เนื้อดินขาวเหนียวผสมทรายละเอียดมากสีส้มนวล ลำตัวทรงกลมหรือกลมแป้น มีเชิงชั้นเดียวหรือสองชั้น ส่วนคอคอดและปากผายมนเรียบ หรือตกแต่งให้คอดหยักที่ส่วนคอ และส่วนขอบปากตกแต่งบริเวณส่วนไหล่และส่วนลำตัวด้วยลายเขียนสี ลายขีดขีดและลายกดประทับ เป็นต้น ที่ขาดไม่ได้ในการนำเสนอ คือ ควรมีการโยงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีสู่เรื่องราวของผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง เช่น กุ่มทีหรือหม้อน้ำมีพวยเป็นรูปแบบภาชนะดินเผาที่เป็นรูปแบบนิยมของชุมชนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ในภาคใต้พบในลักษณะที่ค่อนข้างสมบูรณ์และมีรูปทรงต่าง ๆ กัน มีเนื้อดินขาวละเอียดสีเหลืองนวล เนื้อดินขาวนวล และเนื้อดินขาวเหนียว กุ่มทีหรือหม้อน้ำมีพวยที่ใช้กันอยู่ในภูมิภาคนี้ น่าจะมีต้นแบบมาจากหม้อน้ำโบราณของอินเดียซึ่งมีการขุดพบในแหล่งโบราณคดีของอินเดียมาอายุราว 2000 ปี ก่อนคริสตกาล และมีการใช้อย่างต่อเนื่องมาถึงสมัยพุทธกาล

(600 ปีก่อนคริสตกาล - คริสต์ศตวรรษที่ 8) เป็นรูปแบบภาษาที่มีการใช้สอย ทั้งในชีวิตประจำวันและในพิธีกรรมทั้งในกลุ่มของนักบวช นักพรต ทั้งในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาพุทธ และศาสนาเชน รวมทั้งพ่อค้านักเดินทางด้วย (ผาสุ อินทราวุธ, 2528) เป็นต้น

ในเรื่องการตกแต่งผลิตภัณฑ์เพื่อให้มีความน่าสนใจ ความสวยงาม และการรักษาเอกลักษณ์ของเครื่องปั้นดินเผาปะโอ้นั้นจึงต้องมีการตกแต่งผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาด้วยการออกแบบลวดลายโดยเทคนิคการขีด ขีด หรือเขียนลวดลายได้น้ำเคลือบที่สัมพันธ์กับกลุ่มเนื้อดินภาษาชนดินเผาที่มีสีดินแตกต่างกันไป และควรเน้นการตกแต่งที่สอดคล้องกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี คือ การใช้การตกแต่งผิวภาษาชนให้สัมพันธ์กับรูปแบบของภาษาชนดินเผาดังภาพ 2 ได้แก่ กลุ่มเนื้อดินขาวเหมาะกับการทำภาษาชนดินเผาที่มีรูปทรงที่เพรียวบาง เช่น หม้อน้ำมีพวย จานก้นแบน และส่วนฝาของหม้อน้ำมีพวย เป็นต้น ส่วนกลุ่มเนื้อดินเหนียวขาวและเนื้อดินเหนียวซึ่งจะมีทรายหลายขนาดเป็นส่วนผสมนั้นเหมาะกับการผลิตภาษาชนทรงโหล อ่าง ชาม หม้อ จาน ฝา รวมทั้งกระปุก และหม้อน้ำมีพวย เป็นต้น สำหรับการตกแต่งผิวภาษาชนควรมีการเขียนสีด้วยสีแดงอ่อนถึงสีแดงน้ำตาลเป็นเส้นและจุดประ ส่วนมากนิยมเขียนเป็นลายเส้นบริเวณไหล่ คอ และปากภาษาชนด้วยสีแดงหรือสีน้ำตาลแดง การใช้เทคนิคการเซาะร่องเป็นเส้นลึกรอบโหลก็เป็นอีกลวดลายหนึ่งที่พบในการตกแต่งภาษาชน และเทคนิคการขีดขีดเป็นลายเส้นซิกแซกลายฟันปลา และลายกดประทับด้วยการกดเป็นลายรูปสามเหลี่ยมเป็นแถว

ภาพ 2

ภาพแสดงขั้นตอนการออกแบบผลิตภัณฑ์ให้โดดเด่นและตัวอย่างแนวทางการใส่ลวดลาย เพื่อให้ผลิตภัณฑ์โดดเด่น

หมายเหตุ. โดย วิเชษฐ์ จันทร์คงหอม, ออกแบบเมื่อวันที่ 29 เมษายน 2565

การนำเสนอความโดดเด่นของบรรจุภัณฑ์ควรมีการออกแบบรูปแบบบรรจุภัณฑ์ที่จะใส่ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผานั้นจะต้องให้เข้ากับตัวผลิตภัณฑ์ ควรนำจุดเด่นหรือความแตกต่างเพื่อสร้างเอกลักษณ์ให้กับบรรจุภัณฑ์ให้น่าสนใจและสวยงามดังภาพ 3

ภาพ 3

ผลงานออกแบบตราสินค้าผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาปะโอ

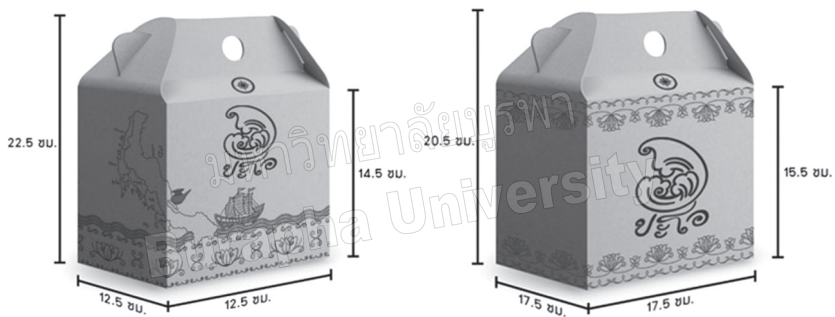

หมายเหตุ. โดย วิเชษฐ์ จันทร์คงหอม, ออกแบบเมื่อวันที่ 29 เมษายน 2565

ที่สำคัญฉลากของบรรจุภัณฑ์ต้องมีเนื้อหาเรื่องราวในเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดี เช่น ความเป็นมาของชุมชนคลองปะโอ ความเป็นมาของผลิตภัณฑ์ และควรมีการสื่อสารหลากหลายภาษา เช่น ภาษาไทย (อาจมีภาษาถิ่นประกอบ) ภาษาอังกฤษ และภาษาจีน เป็นต้น (สุทัศน์ จันบัวลา และคณะ, 2559) ดังภาพ 4

ภาพ 4

ตัวอย่างผลงานการออกแบบบรรจุภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาปะโอ ขนาดเล็กและขนาดใหญ่

หมายเหตุ. โดย วิเชษฐ์ จันทร์คงหอม, ออกแบบเมื่อวันที่ 30 เมษายน 2565

นอกจากนี้ ควรมีการออกแบบและพัฒนาเว็บไซต์ เพื่อนำเสนอผลิตภัณฑ์โดยเน้นการให้ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดีเครื่องปั้นดินเผาคลองปะโออย่างละเอียด เพื่อให้ผู้สนใจได้ค้นคว้าเพิ่มเติม เนื้อหาของเว็บไซต์ควรประกอบด้วยประวัติความเป็นมาของชุมชนคลองปะโอ เครื่องปั้นดินเผาในยุคสมัยต่าง ๆ ผลิตภัณฑ์ที่มีจำหน่ายในปัจจุบัน ผลิตภัณฑ์ที่มีการพัฒนาขึ้นมาใหม่ ข่าวสาร เว็บไซต์ ข้อมูลการติดต่อ การสมัครรับข่าวสาร และการออกแบบเว็บไซต์ควรมีความสวยงาม ข้อมูลที่ครบถ้วน และดึงดูดความสนใจ

อภิปรายผล

การศึกษาครั้งนี้เป็นการความรู้ประวัติศาสตร์และโบราณคดีมาประยุกต์เพื่อเสนอแนวทางการยกระดับผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาชุมชนบนรากฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มีคุณค่าและมูลค่าโดยมีพื้นที่ศึกษาบริเวณคลองปะโอ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ผลการศึกษาได้ชี้ให้เห็นว่า พื้นที่นี้เป็นชุมชนโบราณที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และชุมชนในสมัยประวัติศาสตร์ที่มีร่องรอยเตาเผาโบราณตั้งเรียงรายอยู่ริมฝั่งของคลองโอหลายแห่ง สันนิษฐานว่ามีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในเชิงอุตสาหกรรม ดังการศึกษาของ ธราพงศ์ ศรีสุชาติ และอมรา ศรีสุชาติ (2542) และผาสุข อินทราวุธ (2526) ว่า ชุมชนเตาเผาโบราณคลองปะโอผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นสินค้าส่งออกไปยังต่างแดนโดยเฉพาะในช่วงเวลาราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 จำหน่ายทั้งในบริเวณคาบสมุทรภาคใต้ เช่น ที่เมืองไชยา ที่เมืองนครศรีธรรมราช และดินแดนที่อยู่ห่างไกล เช่น บริเวณแหลมมลายู หมู่เกาะในอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ เป็นต้น โดยภาชนะดินเผาของแหล่งเตาเผาโบราณปะโอ มีลักษณะที่โดดเด่นคือ เป็นภาชนะดินเหนียวขาวเนื้อละเอียด ขึ้นรูปด้วยแป้นหมุนเร็ว ผ่านการเผาด้วยไฟแรงสูง จึงเป็นภาชนะที่มีเนื้อดินสุกเสมอกัน มีหลายสีด้วยกันทั้งสีขาว สีขาวนวล สีเทาปนขาว สีเหลือง รวมทั้งภาชนะดินเผาที่มีสีส้มแดงด้วย โดยเฉพาะสีขาวนวลจัดว่าเป็นแบบเด่นของภาชนะกลุ่มนี้ จนกลายเป็นเอกลักษณ์ผลิตภัณฑ์ของท้องถิ่นในปัจจุบัน

ในการยกระดับผลิตภัณฑ์ด้วยความรู้ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี การศึกษาครั้งนี้เสนอแนวทางว่า ต้องมีการนำเสนอพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนานนับแต่อดีตเพื่อสร้างจิตสำนึกและความภาคภูมิใจในพื้นที่ อันเป็นการสร้างแรงบันดาลใจที่จะยกระดับไปสู่การเป็นพื้นที่ซึ่งมีชื่อเสียง มีความน่าสนใจ ทั้งในเชิงวิชาการ และในเชิงธุรกิจ รวมทั้งแง่ของการท่องเที่ยว สอดคล้องกับแนวคิดของ อติศร ศักดิ์สูง (2554) ที่ว่าประวัติศาสตร์เป็นทั้งโครงสร้างและเนื้อหาสาระที่เป็นรากฐานให้แก่แต่ละสังคมได้เจริญเติบโต และกลายเป็นองค์ความรู้หรือบทเรียนให้ชุมชนหรือสังคมในท้องถิ่นได้เรียนรู้และนำไปใช้ประโยชน์เพื่อสร้างสรรค์ลักษณะต่าง ๆ ของชุมชนหรือสังคมให้มีความเข้มแข็ง มีพลังเป็นต้นทุนเพียงพอที่จะใช้ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นได้ ดังนั้น การพัฒนาตามแนวทางนี้ควรนำเสนอสาระประวัติศาสตร์และโบราณคดีชุมชนเครื่องปั้นดินเผาริมคลองปะโออย่างละเอียด โดยพยายามประยุกต์สาระมาพัฒนาและยกระดับให้กับ

พื้นที่และเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างมีจิตสำนึก สอดคล้องกับแนวคิดของ สายันต์ ไพเราะญติทร์ (2547) ว่า กระบวนการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีควรจัดการโดยมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของผู้คนจากภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม ทั้งจากภาครัฐ นักวิชาการ ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น และผู้คนที่อยู่นอกวงวิชาการโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ซึ่งเรียกแบบแผนวิธีนี้ว่า “โบราณคดีชุมชน” วิธีการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในแนวคิดโบราณคดีชุมชนนั้น เป็นการเน้นกระบวนการทำงานอย่างมีส่วนร่วมที่ประกอบด้วย ปรัชญา หลักการ และวิธีการทำงานตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง พระราชดำรัสและแนวพระราชดำริในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ในการประยุกต์ใช้กับชุมชนเตาเผาโบราณคลองปะโอ จึงเป็นการสร้างสำนึกการมีส่วนร่วมผ่านเรื่องราวในอดีตและพยายามเชื่อมโยงเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่นี้ทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อชี้ให้เห็นประสบการณ์ร่วมในอดีตทั้งในความสำเร็จหรือความล้มเหลวด้านต่าง ๆ ที่สำคัญต้องนำเสนอความโดดเด่นของทรัพยากรส่วนรวมในพื้นที่ด้วยมิติประวัติศาสตร์และโบราณคดีเพื่อสร้างเอกลักษณ์และความน่าสนใจ มีการนำเสนอจุดเด่นร่วมกันในวิธีการผลิตความแพร่หลายของผลิตภัณฑ์ เอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ ที่สอดคล้องกับการศึกษาของดาร์ค ซิวะสาร์ (2554) ว่า ในการพัฒนารูปแบบศิลปหัตถกรรมผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาให้เกิดประโยชน์สูงสุด ควรเน้นความมีคุณค่าในเชิงความเป็นมาและเชิงศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ทางภูมิปัญญาชุมชนซึ่งคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์และนำลวัญมาต่อยอดสู่ชุมชน สามารถผลิตได้ตรงความต้องการของผู้บริโภค เพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ของเครื่องปั้นดินเผา โดยมีการออกแบบผลิตภัณฑ์และนำมาพัฒนาปรับปรุงในรูปแบบต่าง ๆ ที่มีการออกแบบเป็นแบบโบราณผสมผสานกับสมัยใหม่ แม้ว่าผลการศึกษาเรื่องการยกระดับผลิตภัณฑ์ของชุมชนเตาเผาโบราณบ้านปะโอนี้จะมีความสอดคล้องกับแนวคิดการยกระดับผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาโดยเฉพาะการเน้นเรื่องการออกแบบให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย สามารถใช้งานได้จริง ดังการศึกษาของ สุขุมล เล็กสวัสดิ์ (2548) ว่า การยกระดับผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาต้องเน้นการใช้งานได้จริงเป็นหลักใหญ่ หากภาชนะไม่สามารถใช้งานได้เต็มที่ก็จะทำให้คุณค่าของภาชนะลดน้อยลงแม้ว่า จะมีความงามอย่างยิ่งยวดก็ตาม สิ่งที่สำคัญที่สุดในการออกแบบภาชนะให้ใช้งานได้จริงคือ รูปทรง ขนาด และสัดส่วน รูปทรงของสิ่งของมักถูกบังคับโดยประโยชน์ใช้สอยซึ่งถูกกำหนดจากรูปทรงด้วย ผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีความแตกต่าง

โดยเฉพาในส่วนของการเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับรูปทรงของภาษาขณะที่เป็นภาษาแบบเด่นของพื้นที่ศึกษา คือ กุณฐีและคนโท รวมทั้งดินขาวและดินเหนียวขาวที่ยังคงมีการพบแหล่งดินซึ่งเป็นวัตถุดิบสำคัญที่ทำให้ภาษาชนดินเผาของพื้นที่ศึกษาครั้งนี้มีความโดดเด่นเฉพาะในส่วนของบรรจุภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาต้องเน้นการออกแบบให้เข้ากับผลิตภัณฑ์เพราะจะเป็นการสร้างแตกต่างและสร้างเอกลักษณ์ในการทำกล่องบรรจุภัณฑ์ได้อย่างชัดเจน ขณะที่ฉลากของบรรจุภัณฑ์ก็มีความสำคัญเช่นกัน โดยต้องเน้นการนำเสนอประกอบเรื่องราวในเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดี เช่น ความเป็นมาของชุมชนคลองปะโอ ความเป็นมาของผลิตภัณฑ์ และมีความเป็นสากล คือต้องมีหลากหลายภาษา เช่น ภาษาไทย (อาจมีภาษาถิ่นประกอบ) ภาษาอังกฤษ และภาษาจีน สอดคล้องกับการศึกษาของสุทัศน์ จันบัวลา และคณะ (2559) ประกอบกับการออกแบบและพัฒนาเว็บไซต์เพื่อนำเสนอผลิตภัณฑ์ ซึ่งอาจทำโดยการรวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์และโบราณคดีของเครื่องปั้นดินเผาคลองปะโออย่างละเอียดเพื่อเป็นฐานข้อมูลในเว็บไซต์ให้ผู้สนใจค้นคว้า การยกระดับผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาชุมชนบนรากฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีดังกล่าวจะเป็นแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มีคุณค่าและมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะทั่วไป

หน่วยงานในพื้นที่ควรมีการส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัยตามแนวทางนี้ในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศไทยให้มากขึ้น เนื่องจากข้อมูลเหล่านี้จะเป็นประโยชน์แก่ภาครัฐและองค์กรเกี่ยวข้องในการพัฒนาส่งเสริมบทบาทของชุมชนผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่มีอีกหลายแห่งที่สำคัญควรนำผลการศึกษาไปปรับใช้ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมกับพื้นที่เพื่อเป็นประโยชน์ต่อครอบครัวและสังคม ซึ่งจะเป็นแนวทางสำคัญในการวางแผนพัฒนา การยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนต่อไป

ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยในอนาคต

ควรส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์และโบราณคดี เพื่อพัฒนาสู่การยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ เช่น บริเวณกลุ่มภาคใต้ตอนล่าง

ที่มีความโดดเด่นในพื้นที่ที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม เช่น กลุ่มจังหวัดชายแดนที่อยู่ในวัฒนธรรมแบบอิสลาม กลุ่มอยู่ในวัฒนธรรมแบบจีน เป็นต้น ควรจะมีการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มระดับพื้นที่หมู่บ้าน ตำบล จังหวัด กลุ่มผู้ประกอบการในวัฒนธรรมไทยพุทธ กลุ่มผู้ประกอบการไทยมุสลิม กลุ่มผู้ประกอบการชาวจีน เป็นต้น หากมีการศึกษากันอย่างเป็นระบบแล้วก็จะได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์เพื่อการพัฒนาองค์ความรู้ด้านนี้ได้อย่างเหมาะสม

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

รายการอ้างอิง

- กนกวรรณ ชูชาญ. (2552). *การจัดการความรู้ทางทรัพยากรวัฒนธรรมโดยผู้นำชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว ชุมชนบ้านผาหมอน ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่*. [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์].
- ดิเรก ศศิธร. (2564, 28 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์.
- ดำรงค์ ชีวะสาร. (2554). *การพัฒนารูปแบบศิลปหัตถกรรมผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา: กรณีศึกษาชุมชนบ้านสทิงหม้อ ตำบลสทิงหม้อ อำเภอลingsนคร จังหวัดสงขลา*. มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ธนิ เลิศชาญฤทธิ์. (2554). *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ธราพงศ์ ศรีสุชาติ และอมรา ชันดีสิทธิ์. (2526). หลักฐานใหม่จากการปฏิบัติงานชุดค้น. ใน *สถาบันทักษิณคดีศึกษา, ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ* (หน้า 46-51). รุ่งแสงการพิมพ์.
- ธราพงศ์ ศรีสุชาติ และอมรา ศรีสุชาติ. (2542). เครื่องปั้นดินเผาพื้นเมืองสมัยโบราณ: ในภาคใต้. ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 3* (หน้า 1165-1202). สยามเพรส แมเนจเม้นท์.
- นิรัช สุตสังข์. (2548). *การวิจัยการออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม*. โอเดียนสโตร์.
- ผาสุข อินทราวุธ. (2526). ภาชนะพื้นเมืองจากการสำรวจและชุดค้นบริเวณเมืองโบราณในคาบสมุทรสทิงพระ ใน *สถาบันทักษิณคดีศึกษา, ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ* (หน้า 71-81). รุ่งแสงการพิมพ์.
- ผาสุข อินทราวุธ. (2528). *ดรรชนีภาชนะดินเผาสมัยทวารวดี*. สยามการพิมพ์.
- ภัย พิทักษ์ธรรม. (2564, 28 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์.
- สมใจ จันทร์แดง. (2564, 6 ธันวาคม). สัมภาษณ์.
- สายนต์ ไพธัญจิตร. (2547). *การฟื้นฟูพลังชุมชนด้วยการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์: แนวคิด วิธีการ และประสบการณ์จากจังหวัดน่าน*. สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุขุมล เล็กสวัสดิ์. (2548). *เครื่องปั้นดินเผา: พื้นฐานการออกแบบและปฏิบัติงาน*. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สุทัศน์ จันบัวลา, มานะ เอี่ยมบัว, วรณิกา เกิดบาง และวัชรกรณ์ เนตรหาญ. (2559). *การออกแบบและพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาประเภทของที่ระลึก วิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาบ้านเชิงจังหวัดอุดรธานี*. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.
- สุรียพร โชติธรรมโน. (2545). *การศึกษาทางด้านโบราณคดีของชุมชนโบราณในเขตอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา และบริเวณใกล้เคียงถึงพุทธศตวรรษที่ 19*. [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร].
- อดิสร ศักดิ์สูง. (2554). *ประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวในประเทศไทย*. นำศิลปโฆษณา.
- อมรา ชันติสิทธิ์ และศรีอนงค์ ทองรักษาวงศ์. (2524). สติงหม้อ แหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบโบราณ. *วารสารเมืองโบราณ*, 7(1), 100-112.
- Stargardt, J. M. (2515). The ceramic industry of Southern Thailand in the Srivijayan Period. *โบราณคดี*, 4(2). 190-219.
- Srisuchat, A. (2003). Earthenware from archaeological sites in Southern Thailand in J. N. Miksic (Ed.), *Earthenware in Southeast Asia* (pp. 249-260). Singapore University Press.
- Ueda, K., Miksic, J. N., Wibisono, S. C., Harkantiningsih, N., Goh, G. Y., McKinnon, E. E., & Shah, A. M. Z. (2017). Trade and consumption of fine paste ware in Southeast Asia: Petrographic and portable x-ray fluorescence analyses of ninth-to fourteenth-century earthenware. *Archaeological Research in Asia*, 11, 58-68. <https://doi.org/10.1016/j.jara.2017.05.004>